

TESAM ANALİZ

Akdeniz için Birlik ve Türkiye'nin Rolü

Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK

**AKDENİZ İÇİN BİRLİK
VE
TÜRKİYE`NİN ROLÜ**

TESAM

Dış Politika Analizi - 12

© TESAM (Ekonomik Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi), 2018

1. Baskı, NİSAN 2019

Her hakkı saklıdır. Bu çalışmanın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre **TESAM** (Ekonomik Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi)'ın önceden iznini almaksızın elektronik, mekanik, fotokopi veya herhangi bir sistemle basılamaz, çoğaltılamaz ve bilgisayar ortamında tutulamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Bu çalışmada yer alan tüm yazıların etik, dil, bilim ve hukuki açıdan sorumluluğu yazarlarına aittir.

Sayfa Tasarımı: Revizyon Medya

Kapak Tasarımı: Mesut NAMLIKAYA

Basım ve Cilt: Renkvizyon Matbaacılık

İletişim

Tel : +90 (224) 256 72 00 | Fax : +90 (224) 252 86 40

Üçevler Mahallesi, Burçak Sokak No:6 Nilüfer/ BURSA

www.tesam.org.tr | tesamiletisim@gmail.com

TESAM Akademi Dergisi İletişim

www.tesamakademi.com | tesamakademi@gmail.com

AKDENİZ İÇİN BİRLİK
VE
TÜRKİYE`NİN ROLÜ

Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ - 7

2. AKDENİZ İÇİN BİRLİK - 10

3. SONUÇ- 15

**ÇALIŞMADA KULLANILAN VE TAVSİYE EDİLEN OKUMA
LİSTESİ - 24**

GİRİŞ

Uluslararası Barışçıl Örgütlerin temel işlevi, üyeleri arasın da çıkara dayalı, barış, güvenlik, politika, ekonomi ve kültür gibi alanlar da işbirliği platformu oluşturmaktır. Akdeniz İçin Birlik yapılanması, tam anlamıyla uluslararası bir örgüt niteliği taşımamaktadır. Zira, AİB (Akdeniz İçin Birlik) yapılanması, Avrupa Birliği için de zaten var olan ve temeli 1995 de atılan Barcelona sürecinin bir devamı olarak ngrlmş ve yeni bir yapılanmaya gidilmiştir.

Bu yeni yapılanmayı ve AİB örgütünün daha iyi anlaşılması için tarihine kısaca bakmakta yarar vardır. Avrupa Birliğinin birçok üyesinin tarih boyu, Akdeniz de çıkarı olmuş ve bölgeyle sürekli ilgilenmiştir. AB yesi olan, Fransa, İtalya, İşpanya ve Yunanistan zaten Akdeniz lkeleridir. İngiltere, Belçika, Almanya ve Hollanda gibi AB yesi ülkeler de Akdeniz bölgesin de ve havzasın da çıkarları olmuş ve bölgeye geçmişte ve günümüzde önem vermiş ve faaliyetinde bulunmuşlardır.

Avrupa Birliği, 1989 da doğu bloğu yıkılınca, doğu Avrupalı lkeler ve AB yesi olmayan komşu Akdeniz bölgesi ülkeleriyle ilgilenme ihtiyaı hissetmiştir. 1990 yılından itibaren, AB, Akdeniz Süreci adıyla, Akdeniz de kıyısı olan ve AB yesi olmayan 12 ülkeyle (Cezayir, Fas, Filistin, İsrail, Kıbrıs Rum Kesimi, Lübnan, Malta, Mısır, Suriye, Tunus, Türkiye, Ürdün) görüşmeler yaparak süreci başlatmıştır. nce ülkelerle ikili ilişkiler kurarak, ilişkileri başlatmış ve bir süre bu şekil de devam etmiş ama, ABD, Rusya ve in gibi ülkeler de bölgeye ilgilerini artırıncı, AB, Akdeniz lkeleriyle daha kurumsal, daha derin ve daha kapsamlı ilişkiler kurma ihtiyaı hissetmiştir. Bu nedenle, ilişkilerin kurumsallaşması ve uygulamanın pratik olması için 27-28 Kasım 1995 tarihin de 12 Akdeniz lkesi ve bu tarih te 15 olan AB yesi lke İşpanya'nın Akdeniz kıyısında ki kenti Barcelona da bir araya gelmiştir. Bu zirve de, önemli kararlar alınmıştır. Akdeniz bölgesin de Barış, refah, istikrar, güvenlik ve bölgeden gnn önlenmesi için işbirliği yapma kararı alınmıştır.

Bölgede ekonomi, sanayi, ticaret, kültür ve bilim alanların da işbirliği ve Akdeniz ve AB ülkeleri arasında da “Serbest Ticaret Alanı” kurma kararı alınmıştır. 1995 zirvesinden sonra, Avrupa-Akdeniz ortaklığı (Euro-Med) kurulmuştur. Bu oluşuma “Barcelona Süreci de” denilmektedir. Bu oluşumun üçayağı bulunmaktadır:

- 1- Politik ve Güvenlik
- 2- Ekonomik ve Mali
- 3- Sosyal, Kültürel ve İnsani

Üye ülkeler, bu üç alanda işbirliği yapma ve Avrupa-Akdeniz Parlamenter Asamblesi (AAPA) kurma kararı almıştır. Bu işbirliklerine ve yapılanmaya ilave olarak 28 Kasım 1998 tarihinde, “Parlamenter Forum” kurulmuş ve 3 Aralık 2003 de ise bu yapılanma “Euro-Med Parlamenter Asambleye” dönüştürülmüştür. Avrupa Birliği, Euro-Med oluşumuyla, önemli çıkarlar elde etmiştir.

Birincisi, bölge ülkeleriyle önemli ticaret seviyesine ulaşmış ve bu ülkelere hatırı sayılır ihracatta bulunmuş ve petrol-gaz başta olmak üzere önemli ham madde tedariki yapmıştır.

İkincisi, Akdeniz ülkelerini yanın da tutarak bölge de güvenliği daha kolay sağlama imkanı olmuştur.

Üçüncüsü, saygıya dayalı politik ilişkiler, kültürel ve insani ilişkileri derinleştirmiş ve barış ortamı oluşmuştur.

Dördüncüsü, iki taraf arasında ki yakın işbirliği, Avrupa için çok önemli olan, bölgenin güneyinden gelebilecek illegal göçleri büyük oran da önlemiştir.

Beşincisi, bölgede çıkarı olan büyük güçlere karşı rekabet güçlerini artırmıştır. AB'nin Barcelona sürecinden daha fazla farklı çıkarlarını not etmek mümkündür, ancak üye ülkelerin bu süreçten aynı ölçüde yararlandığını söylemek çok gerçekçi değildir, zira, yakınmış ülkeler,

bölgede ki tarihi tarihi emperyal geçmişlerini de kullanarak kendi çıkarlarına daha uygun ortam bulmaktadır. Ayrıca, her ye lke Akdeniz lkeleriyle ikili ilişkilere sahip olduğunu ve bu ilişkilerin seviyesini de kendilerinin belirlediğini not etmek gerekir. Akdeniz lkelerinin de bu süreçten memnun olduğunu ve bu işbirliğinin gönüllülük, eşit ve egemen devletler esas üzerine kurulduğunu belirtmek gerekir. Zaten Libya zgr iradesiyle bu süreçte yer almayı kabul etmemiştir.

Akdeniz'in iki yakasında ki lkeler, Barcelona sürecinden önemli kazanımlar elde etmişlerdir.

Birincisi, Akdeniz kıyısının da bulunan ülkelerin farklı kültürlerinin kaynaşması sağlanmış ve bölgesel ve uluslararası barışa katkı yapmıştır.

İkincisi, geri kalmış güney Akdenizli lkeler sanayi yatırımları ve yatırım finans tedarikin de kolaylıklar elde etmişlerdir.

ncs, eğitim, proje desteği ve teknik yardımlardan yararlanmışlardır. Dördüncüsü, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi konular da ilerleme sağlamışlardır. Barcelona süreci tarafların karşılıklı ekonomik ve politik çıkarları üzerine kurulmuş dengeli bir işbirliği mekanizmasıdır. Ancak, 2007-2012 yılları arasın da Fransa devlet başkanlığı yapan Nicolas Sarkozy, Avrupa Birliği ortak oluşumu olan Barcelona sürecinin dışın da, Akdenizli lke sıfatıyla Fransa'nın öncülüğün de yeni bir Akdeniz lkeleri oluşumunu, 2007 başkanlık seçim propagandasın da, rakiplerine karşı önemli bir dış politika projesi olarak sundu ve "Akdeniz Birliği" adını verdiği bu inisiyatifi ulusal ve uluslararası kamuoyu ile paylaştı. 2007 yılında başkan seçilmesi üzerine sözünü tutarak hemen, Akdeniz lkeleri nezdin de "Akdeniz Birliği" rgtn kurmak için çalışmalara ve ülkelerle temasa başlamıştır. Sarkozy, Akdeniz sadece bizim geçmişimiz değil aynı zaman da geleceğimizdir diyerek, bu konu da ne kadar kararlı olduğunu göstermiştir.

Akdeniz İçin Birlik

Fransa devlet başkanı Sarkosy'nin, Fransa'nın öncülüğünde, Akdeniz ülkeleriyle Barcelona sürecinden farklı olarak, kendi çıkarlarına uygun, kendi kontrollerinde yeni bir örgüt kurma girişimi, Almanya başta olmak üzere diğer AB üyesi ülkeleri çok rahatsız etmiştir.

Sarkosy, kurmayı düşündüğü "Akdeniz Birliği" adlı örgütün, AB'den bağımsız, Akdeniz de kıyısı olan ülkeleri kapsamasını planlamıştır. AB üyesi Akdeniz ülkeleri İtalya ve İspanya doğrudan karşı çıkmasalar da yeni örgüte mesafeli yaklaşmışlardır. Örneğin zamanın İtalya dışişleri bakanı Massimo d'Alema, yeni Akdeniz oluşumunun Barcelona sürecine rakip olmasını istemiyoruz, diye basına açıklama yapmıştır. İspanya başbakanı Zapetaro da, Barcelona sürecinin önemini belirtmiş ve yeni bir Akdeniz oluşumuna ihtiyaç olup olmadığı konusunda da mesafeli davranmıştır.

İtalya ve İspanya'nın endişesi, Fransa liderliğin de gerçekleştirilecek yeni oluşumun Barcelona sürecini engelleyebileceği ve daha da önemlisi, Fransa'nın Akdeniz Birliği örgütü ile kendi çıkarları doğrultusunda kullanacağı ve kendisine politik ve ekonomik çıkar ve hatta nüfuz alanı yaratacağı kaygısıdır. Bu kaygı Almanya da daha fazla ve bu nedenle büyük muhalefeti Almanya yapmıştır. Başbakan Merkel çok açık bir şekilde, Sarkosy'nin Akdeniz planlamasına karşı çıkmıştır. Fransa ile olan resmi mutlak görüşmelerini iptal ederek açık tavır koymuş ve Akdeniz örgütlenmesiyle, Fransa'nın Akdeniz'i kendi çıkar alanı yapmaya çalıştığı ve Akdeniz'e kıyısı olmayan AB ülkelerini dışladığını belirtmiştir. Fransız yetkililer, Almanya'nın bu iddialarına karşılık olarak, 1992 de teşebbüs edilerek temeli atılan ve Almanya'nın öncülüğünde 1998 de kuruluşu tamamlanan "Baltık Denizi Konseyi Örgütü" nü örnek olarak göstermiştir. Bu örgütte, Baltık denizine kıyısı olan ve araların da Rusya ve Polonya'nın da bulunduğu 11 ülke bulunmaktadır. Baltık Denizi Konseyi Örgütüne 11 ülke dışında, Avrupa Komisyonu, Fransa, ABD ve İngiltere gözlemci olarak bulunmaktadır. Alman hükümeti bu duruma dikkat

çekerek, Fransız yetkililerin Baltık Denizi Konseyi Örgütünü örnek vermesi üzerine yaptığı açıklama da, örgütün, hiçbir ülkeyi rahatsız etmeyecek faaliyetlerinin olduğunu ve mevcut duruma herhangi bir katkı ve değişim yapmadığının altını çizmiştir.

Örgütün faaliyetlerinin bölgede ki çevre sorunları enerji ve ülkeler arasında ki siyasi ilişkiler olduğu belirtilmiştir. Almanya, bu katı tutumundan taviz vermeyince, Fransa çok önem verdiği Almanya dostluğuna zarar vermemek için Akdeniz Birliği düşüncesinden vaz geçmiş ve çalışmalarını herkesi içine alacak "Akdeniz İçin Birlik" adıyla faaliyetlerine devam ederek Akdeniz'e kıyası olmayan ülkeleri de kapsayacak duruma getirmek istemiştir. Yeni oluşum aynı zaman da, Barcelona sürecinin de bir devamı olacak şekilde yapılandırılmış ve başta İspanya ve İtalya olmak üzere diğer ülkeleri de rahatlatmıştır.

Akdeniz İçin Birlik (AİB) yapılanması, uzun bir diplomasi trafiğinden sonra, 13 Temmuz 2008 tarihinde, 28 AB üyesi ülkelerle, 15 AB üyesi olmayan Akdeniz ülkesi (Arnavutluk, Bosna Hersek, Cezayir, Fas, Filistin, İsrail, Karadağ, Lübnan, Mısır, Monaco, Moritanya, Suriye, Ürdün, Tunus ve Türkiye'dir.) işbirliğini ve ortak örgütlenmeyi kabul etmiştir. Akdeniz İçin Birlik Örgütü, Paris te ilgili ülkelerin devlet ve hükümet başkanları zirvesiyle 13 Temmuz 2008 de kuruluşu gerçekleşmiştir. 43 ülkenin iştirakiyle AİB örgütü resmen kurulmuştur. Libya lideri Kaddafi, yeni örgütün AB'nin ve batının yeni bir emperyalist oyunu ve maşası diyerek kuruluşuna katılmamış ve gözlemci sıfatıyla yer almıştır. Örgütün merkezi Barcelona olmuş ve sekreteryası 2010 yılında faaliyete geçmiştir. Eş başkanlık şeklinde yönetilmektedir. Başkanın birisi AB tarafı diğeri ise AB üyesi olmayan ülkelere olmaktadır. AB tarafın da başkanlığı Dış İlişkiler Servisi yürütmektedir. İki yıllık süre ile de karşı taraf bir eş başkan seçmektedir. Son seçim Haziran 2018 de yapılmış ve Mısırlı diplomat Nasser Kamal iki yıllığına seçilmiştir. Örgütte bütün üyelerin temsil edildiği "Kıdemli Memurlar" organı vardır ve bu organın örgüt içinde önemli bir yeri vardır. Kıdemli

memurlar, örgütün genel sekreterini seçme yetkisi vardır. Genel sekreterler örgütün önemli en üst yöneticisidir ve üç yıllığına seçilirler ve ikinci defa da seçilme hakları vardır. İki yılda bir, devlet ve hükümet başkanları zirvesi yapılmaktadır. Bu zirveler örgütün en üst düzey yetkililerini bir araya getirmesi ve sorunların çözümünün daha hızlı ve kararların daha güçlü bir şekilde alınıp uygulanması sağlanmış olmaktadır.

AİB üyeleri arasında ki siyasi yerel ve kültürel konularda işbirliğini sağlayan diğer organlar, merkezi Mısır İskenderiye de olan “Anna Lindh Vakfı,” AİB Parlamenter Asamblesi (AİBPA) ve Avrupa-Akdeniz Bölgeler ve Yerel Yönetimler Asamblesidir. Örgütün görevleri ve işlevi, bölgede ekonomik refahı geliştirme, kültürlerarası yakınlaşma, Akdeniz su yolu, bölgede ki su eksikliği sorunu, hava ve su kirliliği, siyasi diyalog, bölgede barış ve istikrarın temin edilmesi gibi çok geniş bir alanda işbirliğini öngörmektedir.

Akdeniz’in güneyi daha çok yoksul kuzeyi ise zengin ülkelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla kalkınmamış Akdeniz ülkelerinin beklentisi zengin komşularının kalkınmalarına yardımcı olmalarıdır. Akdeniz’in zengin ülkeleri komşularına yeteri kadar yatırım yapmamıştır. Kuzey Akdeniz de bulunan ülkelerin kişi başı düşen yıllık geliri 30.000 dolar iken Güney Akdeniz de ki Müslüman ülkelerin ki yıllık kişi başı 3000 dolardır. Dolayısıyla kuzey Akdenizliler, güneylilere göre on kat daha zengindir.

ABD, dış yatırımının %20’ni kendi bölgesin de bulunan ülkelere (Meksika gibi, Latin Amerika ülkeleri) yapmaktadır. Japonya ve Çin de dış yatırımlarının %25’ni kendi bölgelerindeki ülkelere (Endonezya, Tayland gibi) yapmaktadır. Akdeniz’in kuzeyinde ki kalkınmış ülkeler Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkelerin dış yatırımlarının %2’ni Akdeniz bölgesine yapmaktadır. Ayrıca bölgenin kalkınmış kuzey ülkeleri, Akdeniz bölgesin de kronikleşmiş sorunlara yeteri kadar ilgi duymamaktadır. Filistin, Batı Sahra ve Kıbrıs konuların da önemli bir çabaları yoktur.

Türkiye, Avrupa Birliği bünyesinde, 1995 de faaliyete geçen Barcelona sürecinin üyesidir. Fransa devlet başkanı Sarkosy, 2007 de Akdeniz Birliği fikrini ortaya atınca, Türkiye sıcak bakmamış ve mesafeli durmuştur. Fransa ve Sarkosy'nin Türkiye'ye karşı özel bir sempatisinin olmadığı bilindiğinden, Sarkosy'nin başını çektiği Akdeniz Birliği rgtne kurucular arasın da olma teklifi Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. Fransa, Türkiye'nin Avrupa Birliği yeliğini istememekte ve AB yerine Akdeniz Birliğine ye yapma gibi bir imaj yaratmıştır. Fransa geleneksel olarak, Türkiye'nin AB'e girişine karşı olduğu için, Türk yetkililer çıkan haberler ve Fransız yetkililerin tutumundan kuşkulanmış ve Fransa'nın Akdeniz inisiyatifine soğuk bakmış ve bunu da kamuoyuna ilan etmiştir.

Fransa, Akdeniz girişiminin başarılı olması için Akdeniz'in önemli ülkesi olan Türkiye'nin yeni oluşumun içinde olmasını önemsemiş ve Türkiye'nin endişesini gidermek için, Türkiye'ye bu konuda garanti vermeye hazır olduğunu bildirmiştir. Türkiye, bu garantinin resmi olması için sözlü olarak değil resmi evraklara geçmesini istemiş ve Fransa da bunu kabul etmiştir. Bu gelişme zerine Türkiye oluşuma katılmayı kabul etmiş ve 13 Temmuz 2008 Paris zirvesinin sonuç bildirisinde Türkiye ile ilgili řu cümle yer almıştır: Akdeniz İçin Birlik projesi, hiçbir şekilde Türkiye'nin AB yeliğine alternatif oluşturmayacaktır. Türkiye, AB ile tam üyelik müzakerelerini sürdüren bir ülke statüsüne sahiptir.

Türkiye bu garantilerden sonra AİBÖ faaliyetlerine katılmış ve başarılı olması için her türlü desteği vermiştir. Sırası geldikçe de örgütün organların da görevler de almıştır. Örneğin 28-29 Mayıs 2016 da Fas'ın Tanca kentinde yapılan 12. Genel Kurulun da, İtalya ve Mısır ile birlikte Akdeniz İçin Birlik Parlamento Asamblesinde dört yıllığına büro yesi olarak seçilmiştir. Ayrıca, 2019-2020 dönemi Parlamento Asamble dönem başkanlığını üstlenecektir. Türkiye, prensip olarak gerek bulunduğu bölgelerde gerekse uluslararası yapılanmalar da, çıkarına karşı olmayan örgütlenmeler de bulunmaktan imtina etmemektedir. Örgütün dışın da kalarak

diğer üyelerin kendi aleyhine her hangi bir hareketi önleme fırsatını kaçırmak istememektedir. İlke olarak oluşumun içinde olmak dışın da olmaktan daha faydalı ise içinde olmayı yeğlemiştir. Diğer birçok üyede benzer düşüncelerle davranmıştır. Suriye, yaşadığı savaştan dolayı 2011 yılında üyeliğini askıya almış ve örgütün faaliyetlerine katılmamaktadır.

SONUÇ

Akdeniz için Birlik rgt, başarılı olabilmesi için Akdeniz ve ülkelerinin yaşadıkları sorunları zmelidir ve ekonomik kalkınmaları için gerekli ekonomik, finansal, alt yapı ve teknik destek sağlamaları ve ayrıca bölgenin güneyinde ki ülkelerde demokrasi, hukukun üstünlüğü ve barışın tesis edilmesi gerekir. Örgüt bunları sağlayabilir mi? AB yesi ülkeler, isterlerse mevcut ekonomik, demokrasi ve politik sorunların önemli bir kısmının zmne ciddi katkılar sağlayabilir.

Kabul etmek gerekir ki, Akdeniz lkeleri arasın da, özellikle Güney Akdeniz'in Müslüman ve geri kalmış lkeleriyle Kuzey Akdeniz'in Hıristiyan ve kalkınmış ülkeleri arasın da ciddi kültür, zihniyet ve sosyal farklılıklar olduğu muhakkaktır. Gayet tabii ki bu fark işbirliğini ve yardımlaşmayı engellemez ama zorlaştırabilir. Kalkınmış ülkelerin bölge sorunlarına farklı bakmaları ve farklı çıkarları olması onlarında güçlü ve birlikte sorunların zmne ortak hareket etmeleri her zaman mümkün değildir.

Güney Akdeniz'in sahip olduğu doğal zenginlikler özellikle de petrol ve gaz kuzeyin zenginleri için çok önemlidir. Akdeniz'in politik ve askeri stratejik konumu ve ekonomik olarak ta zenginliği sadece bölgenin güçlü ülkeleri için değil aynı zaman da bölge dışı gler için de önemlidir. Başta, ABD ve Rusya olmak üzere, diğer birçok güçlü ülke içinde geçerlidir.

Bölgenin siyasi ve askeri sorunlarına hemen bir are bulunmasa da, bölge her ülkeyi ilgilendiren, alt yapı, yangınlar, tarım, susuzluk, denizin kirliliği, iklim değişikliği ve illegal gler gibi ortak insani sorunların zm yolunda ciddi ve samimi işbirliği olanakları vardır. nemli olan yardımlaşma iradesine sahip olmaktır.

ÇALIŞMADA KULLANILAN VE TAVSİYE EDİLEN OKUMA LİSTESİ

https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/aapa/docs/akdenizicin_tarihi_ve_kapsami.pdf

<https://www.avrupa.info.tr/en/node/5580>

<http://www.mfa.gov.tr/akdeniz-icin-birlik.tr.mfa>

<http://www.cnnturk.com/akdeniz-icin-bir>

<https://www.timeturk.com/tr/makale/didier-billion/akdeniz-icin-birlik-bir-basarisizlik-oy>

<https://www.milligazete.com.tr/yazdir/1104772kusu.html>

<https://www.ab.gov.tr/43966.html>

<https://www.star.com.tr/guncel/akdeniz-icin-birlik-genel-sekreteri-sijilmassi-turkiye-akdeniz->

<http://www.dw.com/tr/akdeniz-i%C3%A7in-birlik-start-ald%C4%B1/a-3481860ulkeleri-icin-ilham-k>

<https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2008-07-11-voa14-88111267/864807.html>

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/akdeniz-icin-birlik-zirvesi-pazar-basliyor-9>

<http://www.milliyet.com.tr/bakan-bozkir-akdeniz-icin-birlik-toplantisi-ankara-yerelhaber-5>

<http://www.cumhuriyet.com.tr/9556000019/41651177921/ww.avrupa.info.tr/en/node/5580>

http://www.eeas.europa.eu/euromed/index_fr.htm

<http://www.lefigaro.fr/international/2017/01/24/01003-20170124ARTFIG00203-l-union-pour-la->

https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/EuropeVisions_3_fr.pdf[mediterranee-cherche-a-se-renforcer.php](https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/EuropeVisions_3_fr.pdf)

<https://www.europe-international-et-formation.eu/mediterranee-formation/les-acteurs/la-mission-union-pour-la.html>

<https://www.europe-international-et-formation.eu/mediterranee-formation/les-acteurs/la-mission-union-pour-la.html>

<http://www.conseil-national.mc/index.php/la-vie-parlementaire/les-relations-parlementaires-internationales/organisations-internationales/assemblee-parlementaire-de-l-union-pour-la-mediterranee-a-p-u-p-m>

<https://fr.sputniknews.com/international/201810091038425793-union-mediterranee-rabat-construction-processus-priorites/>

<https://www.latribune.fr/opinions/blogs/euromed/pourquoi-et-comment-l-union-pour-la-med><http://www.euractiv.fr/section/l-europe-dans-le-monde/news/la-france-tente-de-relancer-l-union-pour-la-mediterranee-fr/iterranee-sera-plus-forte-que-jamais-en-2016-537045.html>

https://www.lemonde.fr/international/article/2008/06/10/mouammar-kadhafi-rejette-le-projet-d-union-pour-la-mediterranee_1056360_3210.html

